نور افروز خواجہ

سندري اتم چنڊاڻي

سندري اتم چنڊاڻي 28 سيپٽمبر 1924ع تي ناميءَ جي ٻڙ. حيدرآباد سنڌ ۾ ڄائي هئي. هن ميٽرڪ تائين تعليم "تولارام اسڪول" ۾ حاصل ڪئي هئي. هن جي تعليم دوران حيدرآباد ۾ ئي سنڌيءَ جي مشهور ليکڪ ڪامريڊ اُسنداس چينانند اتم چنڊاڻي سان شادي ٿي ويئي. ڪيس ٻه ڏيئر ٻڻ آهن. ورهاڱي نيڻ ڪان پوءِ هوءِ پنهنجي مڙس اتم چنڊاڻيءَ سان گڏ وڃي بمبئي ۾ رهي جتي ايم- اي تائين تعليم حاصل ڪيائين ۽ اتي ٿي ڪي- جي ڪلناڻي اسڪول جي ڪاليج سيڪشن ۾ سنڌيءَ جي ليڪچرر ٻڻ رهي آهي.

سندري اتم چنڊاڻي ورهاڱي ڪان اڳ عورتن جي مخزن "ساٿي" 1946ع جي ايڊيٽر رهي آهي ۽ پوءِ "سنڌو سماچار" ۽ "سنڌو سنسار" روزاني اخبارن جي عورتن جي ڀاڱي جي ايڊيٽر ٻڻ هئي.

سندريءَ کي راڳ ٻڻ تمام گهڻو وڻندو آهي جنهن جي لاءِ هن سنڌ ۾ برهمانند ڪان باقاعده راڳ ڳائڻ جي ٽريننگ ورتي هئي انهيءَ ڪان علاوه هن کي ناٽڪ سان ٻہ لڳاءُ آهي. هوءِ اداڪاره جي حيثيت سان "املهہ ماڻڪن جو واپار" ۽ ٻين ڪيترن ناٽڪن ۾ ڪم ڪندي رهي آهي ۽ سنڌي فلم "سنڌوءَ جي ڪناري" ۾ ٻڻ هن سٺي اداڪاري ڪئي آهي. انهيءَ ڪان علاوه آل انڊيا ريڊيو تان ٻہ هن ڪيترن ئي ريڊيو ناٽڪن ۾ ٻہ حصو ورتو آهي.

هوءِ "سنڌي ساهت منڊل" بمبئي جي باني ڪار ۽ "سنڌو ناري سڀا" ۽ "سنڌو ٻال مندر سوسائٽيءَ" جو باني وڃهنڊڙ ٻڻ آهي.

سندريءَ کي ادب سان خانداني طور تي گهڻو چاهہ آهي هوءِ گذريل 35 پنجنيهن سالن ڪان لاڳيتو لکندي پئي اچي. هن وقت تائين سندس ڪهاڻين جا چار

مجموعا شايع ٿي چڪا آهن، جيڪي هن طرح آهن:

(1) اڇا وار، ڳاڙها گل 1965

(2) توجنين جي تات 1970

(3) ٻوري 1979

(4) بنڌڻ 1982

سنڌريءَ جا ٻه ناول به شايع ٿي چڪا آهن پهريون "ڪرنڌ ديوارون" 1953ع ۾ ۽ ٻيو "پريت پرائي ريت نرالي" 1956ع ۾ شايع ٿي چڪا آهن. سنڌس هڪ مضمونن جو مجموعو "ڀارت ۽ روس ٻه ڀائر ٻيلي" 1975ع ۾ شايع ٿيل آهي.

. انهيءَ کان سواءِ سنڌريءَ ٻيا ڪيترائي ڪتاب ترجمو پڻ ڪيا آهن. جن ۾ مئڪسم گورڪي جي ناول جو ترجمو "تڪل ساز" جي نالي سان 1956ع ۾ ڪيو ۽ ڪرشن چندر جي ناول جو ترجمو "پياسي ڌرتي، پياسي دلڙيون" جي نالي سان ڪيو. امرتا پريتم جي ناول جو ترجمو "هڪ سئي سئو سور" 1978ع ۾ ڪيو انهي سان گڏوگڏ هن هڪ سئو روسي ڪويتائن جو ترجمو "امن سڏي ٿيو" 1966ع ۾ ڪيو. شولو خوف جي جهلڪ 1975ع ۾ برزنيف جي يادگيرين تي ٻڌل ٽي ڪتاب "ملايازيمليا" 1978ع ۾ "نئون جنم" 1978ع، "ڪنواري ڌرتي" 1979ع ۽ روس جو سفرنامو "نئين سڀيتا جو درشن" 1980ع ۾ ترجما ٿيل شايع ڪيل آهن.

سنڌريءَ کي سنڌس ڪيترين ئي معياري ڪهاڻين ۽ ڪتابن تي مختلف انعام پڻ مليا آهن. سنڌس ڪهاڻين تي "نئين دنيا" جي ڪهاڻي جتا پيتي 1954ع ۾ ڪوشان ڪهاڻي "لا" ڪير ٻريا هنڙا ڪهاڻي 1960ع ۾، ۽ "وڇوڙو" ڪهاڻي تي انعام حاصل ڪيا آهن 1966ع "امن سڏي ٿيو" ڪتاب تي "سوويت لئنڊ نهرو امن" انعام حاصل ڪيو ۽ 1978ع ۾ رشيا جو انعام پڻ حاصل ڪيو آهي.

منهنجي هن مضمون جو واسطو صرف سنڌريءَ جي ناولن جو جائزو پيش ڪرڻ آهي. انهيءَ ڪري سنڌس ناولن تي روشني وجهان ٿي. سنڌريءَ جي لکڻ ۾ هڪڙوئي ريئلزم (Realism) حقيقت وارو اسٽائيل اهو آهي جنهن جي لاءِ هوءَ خود

ٻہ محسوس ڪري ٿي تہ ڪوبہ حساس دل فنڪار هن نئين زماني جي حقيقتن کي ڪيئن نہ محسوس ڪري سگهندو آهي. اهي (Changes) تبديليون هر فنڪار جي رت ۾ شامل هونديون آهن، جيڪي سندس لکڻين ۾ بہ اچي وڃن ٿيون. مثلا جيئن هوءَ خود انهيءَ جي باري ۾ چوي ٿي تہ:

"مون ٽيڪنڪ ڄاڻي ٻجهي ناهي اپنائي، مون نواڻ کي پنهنجو پاڻ اچڻ جي حد تائين رکيو آهي ۽ اها آئي بہ آهي ڇاڪاڻ تہ ڪجهہ نہ ڪجهہ پڙهبو ۽ سوچبو رهجي ٿو. هڪ لڳاتار بدلجندڙ وايو منڊل بہ رهجي ٿو ۽ ان ۾ پيدا ٿيندڙ واقعن جي نوعيت بہ بدلجندڙ ۽ نئين هجي ٿي. انهيءَ ڪري ضروري آهي تہ اظهار بہ ان خاص صورتحال مطابق هجي تہ اهي سڀ ڳالهيون ملي ڪري هڪ ٻئي (Alternate) يا تبديليءَ طرف وٺي وڃڻ ٿيون. منهنجي ڪهاڻين ۾ بہ جائز ۽ سياويڪ حد تائين اهي تبديليون آيل آهن". (1)

سندريءَ جي ناولن ۾ خاص طور تي هن جاگيرداري نظام جي ڪري سنڌي عورت سان ٿيندڙ ڏاڍ ۽ ظلم کي پنهنجو موضوع بڻايو آهي ۽ انهنجي خلاف تمام ڪهڻي جدوجهد ڪئي. جيئن انهيءَ جي باري ۾ هوءَ خود وڌيڪ وضاحت پيش ڪري ٿي تہ:

"سنڌي عورتن کي جنهن نموني ڏاڍ ۽ جهالت جو شڪار بڻايو ويو هو. مان ان سان جنگ جوٽڻ چاهيان ٿي سنڌي عورت مان ڏاڍڻ. نوٽن، وهمن، وسوسن جا اڏنڪا خيال ڪڍڻ چاهيان ٿي." (2)

انهيءَ کان علاوه سندس ناولن جا موضوع گهريلو آهن. جن ۾ گهريلو ماحول ۽ پيار و محبت شامل آهن. سندري پيار و محبت کي جيڪو هڪ پراڻو جذبو آهي ہر وقت بوقت روپ مٽائيندو رهي ٿو. انهي موضوع کي ڏاڍي سلجهيل ۽ سهڻي طريقي سان سندس ناولن ۾ پيش ڪيو آهي.

ورهاڱي کان پوءِ سندس پهريون طبعزاد ناول "ڪرندڙ ديوارون" 1953ع ۾ شايع ٿيو جيڪو هڪ مکيہ ۽ ڪامياب ناول آهي هي هڪ گهريلو ناول آهي هن ناول ۾ شادي ۽ گهريلو ماحول ۾ زال ۽ مڙس جي هڪ ٻئي جي لاءِ عزت ۽ همدردي ڏيکاريل آهي. هن ناول ۾ لڏ پلاڻ کان پوءِ سنڌ مان هندستان ۾ لڏي

ويلن جي حالتن ۽ انهيءَ وقت جي معاشي ۽ اقتصادي حالتن جو ذڪر ڪيل آهي. ورهاڱي کان پوءِ سنڌين جو هندستان لڏي وڃڻ کان پوءِ سڀ کان وڏو اهم مسئلو روزگار جو مسئلو هو. ان وقت ڪيترين ڇوڪرين کي پڻ پنهنجن مائٽن کي سپورٽ (Support) ڪرڻو ٿي پيو. گهرن ۾ گڏيل ڪمائي گهٽ هوندي هئي. ڪيترا ته اڃا ٻار هئا، جن کي ٻرهائڻو هو. انهي ڪري ڪيتريون نوجوان ڇوڪريون اهڙي صورتحال جو شڪار ٿي ويون. سنڌ ۾ هميشه پوري عمر ۾ ڇوڪريون پرڻايون وينديون هيون. پر هتي گهڻيون جوان ڇوڪريون ڪنواريون ئي رهجي ويون. انهن مان ڪن ته نوڪريون به ني ڪيون. پر سماجي طور تي اها هڪڙي ڏاڍي ڏکي صورتحال هئي. پيو اهم مسئلو اهو به هو ته ڏيتي ليتي تمام گهڻي وڌي هئي، جيڪو سنڌي عورتن لاءِ وڏي ۾ وڏو مسئلو هو. سنڌي سماج ۾ تمام گهڻو ويڇو اچي ويو. ڪي ماڻهو ته تمام گهڻا شاهوڪار ٿي ويا ته ڪي وري گهڻا غريب ٿي ويا. ٻاهرين ملڪن ۾ رهندڙ سنڌين جو هتي رهندڙ سنڌين جي اسٽينڊرڊ (Standard) کي ڏاڍو متاثر ڪيو هو ڇاڪاڻ ته هو ٻاهران گهڻو ناڻو آڻي هتي مسئلا پيدا ڪندا هئا ۽ هتي رهندڙ سنڌي انهن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي نٿي سگهيا ۽ نتيجي طور اهي ڇوڪريون ويچاريون ڪنواريون رهجي وڃون ٿي. انهيءَ مسئلي تي اسان جي گهڻن ئي اديبن لکيو آهي. جن ۾ سندري اتم چنداڻي به شامل آهي. سندري اهڙين حالتن کان متاثر ٿي هن ناول لکڻ جو مقصد بيان ڪندي هن ناول جي مقدمي ۾ خود لکي ٿي ته:

" ڪرندڙ ديوارون ته مون انهيءَ وقت لکيو هو، جڏهن سچ پچ اسان جي سماج جون ديواريون ڪري رهيون هيون. اسين مڊل ڪلاس جا ماڻهو جڏهن هتي آياسين. تڏهن ڏاڍا ڊنل ۽ ڊڄل هئاسين اسان جي چوگرد اقتصادي ديوار هئي سا ته بلڪل ڪري اچي پٽ پئي هئي. ڪهڙيون نه ڏکوئيندڙ حالتون هيون اهي... جڏهن اسڪول ويندڙ ٻار اسان کي سنڌن جتيون لاهي ڏيکاريندا هئا. جن ۾ وڏا وڏا ٽنگ هئا. اسان انهن کي اها معمولي ربيٽر به نٿي ڪرائي ڏيئي سگهياسين. ٻارن کي جتيون نه هجن. چڱا ڪپڙا ۽ صحتمند کاڌو نه هجي وڏي ڳالهه ته ڪيترن ماڻهن کي ڪو اجهو نه هجي. ڪيڏيون وڏيون دردناڪ تڪليفون هيون. اهي جيڪي

اسان سان گڏ اسان جي ٻارن ۾ ٻوڪيون ڪيترا ٻار ويچارا ته ٻسن ۽ ٽرينن ۾ ڪنمڙا وڪڻندي جياپنجي ويندا هئا. ڪنهن معصوم جي تنگ، ٻانهن جهرڻ ته روز جو معمول هو. هي حالتون ڪي رڳو منهنجي گهر جون ڪونه هيون، پر اسان جو سڄو سنڌي سماج ٻيڙهجي رهيو هو. اهوئي درد هو جنهن مون کان اها آکاڻي لکائي ۽ اهائي آکاڻي ان وقت جي سنڌي سماج جو عڪس آهي هڪ اتهاس آهي." (3)

ڪرنڌ ديوارون جيئن ته هڪ گهريلو ناول آهي. هن ناول ۾ هڪ گهر جي ڪهاڻي بيش ڪيل آهي. جنهن ۾ هڪ دولت جي ٻوپاري هڪ آدرشي انسان، هڪ رواجي ننهن ۽ هڪ پيار جي جاهنا رکندڙ ڪومل هستيءَ، هڪ ماءُ ۽ هڪ سس جي ڪهاڻي آهي جنهن ۾ گلاب دولت جو ٻوپاري آهي پنهنجو گهر ڇڏي آفريڪا ڪمائڻ خاطر وڃي ٿو سندس زال ديوي آهي. جيڪا شاهوڪار مائٽن جي ڌيءَ آهي. چندن آهي جنهن جي دل ۾ غريب مزدور ۽ هاريءَ جو درد آهي. هو پنهنجو سڀ ڪجهه غريبن جي ڀلائيءَ لاءِ قربان ڪري ڇڏي ٿو. هو جيل جون تڪليفون سهي ٿو ٻکون ۾ ڪاٽي ٿو. ايتري حد تائين جو سندس سهڻي ۽ خوبصورت زال ريکا جيڪا ذاتي نازڪ نفيس آهي انهيءَ کي مزدورن کان ٻه گهٽ اهميت ڏئي ٿو. هوءَ پنهنجي مڙس جي پيار لاءِ واجهائيندي رهي ٿي، هوءَ پنهنجي مڙس ۽ سس جي سک ۽ آرام لاءِ هر ڏک، تڪليف ۽ طعنا برداشت ڪندي رهي ٿي ۽ نيٺ ٻان ٻه پنهنجو ٻاڻ کي گند جي ڍيرن ۽ ڪڪائن جهڳين ۾ رهندڙ ڪمزور، ڪارن ڪوجهن پيٽ ٻکين انگ اگهاڙن انسانن جي ڀلائي لاءِ وقف ڪيو ڇدي، تڏهن اوچتو ڪيس پيار جي لافاني دولت ملي وڃي ٿي. هن سڄي ناول جو مقصد خاص طور تي زال ۽ مڙس جو هڪ ٻئي سان ٻانهن ٻيلي ٿي سڄو جيون ساٿي ٻڻجڻ آهي. هن ناول کي سندري تمام عمدي نموني ۾ پيش ڪيو آهي. انهي ڪري هي ناول عوام ۾ تمام گهڻو مقبول ٿيو آهي. هن ناول ۾ گهوناٽي زندگيءَ جا نظارا تمام سهڻي نموني چٽيا ويا آهن. هن ۾ خاص ڪري سورميءَ جو ڪردار ذاتي اثرائتي نموني پيش ڪيو آهي. سندري پنهنجي ناولن ۾ عورت جي آزاديءَ متعلق ٻه تمام گهڻو لکيو آهي ۽ انهن کي هن مختلف ڪردارن ۾ واضع ڪيو اهي مثلا جيئن هوءَ لکي ٿي:

"عورت کي پوري آزادي هجڻ کپي. هن لاءِ اٿين سمجهڻ ته ڪيس هٿ هيٺ رکڻ ٺي درست ڳالهه آهي. اٿين ڪونهي عورت کي اسان هڪري چيز (شئي) نه سمجهون. عورت به انسان آهي هوءِ به مرد جي برابر آهي جيڪڏهن مرد زندگي ۾ Enjoy ڪري ٿو ته عورت به پنهنجي زندگي Enjoy ڪري سگهي ٿي. مرد ملڪي ۽ سياسي ڪمن ۾ حصو وٺي ٿو، ته عورت به حصووٺي سگهي ٿي. هن کي صرف اهو سمجهڻ ته هوءِ رڳو ماني پچائڻ لاءِ پيدا ٿي آهي يا رڳو اسان جون چيزون آهن ته اها انسان دشمني آهي ظلم آهي. اڄ جي دور ۾ عورت کي چيز نه سمجهيو وڃي ته بهتر آهي ۽ نه ٿي هن کي پالتو جانور سمجهيو وڃي. (4) عورت جي عزت ۽ عظمت کي برقرار رکيو وڃي اهوئي سندس هن ناول جو مقصد آهي. جنهن کي هن سهڻي ۽ خوبصورت ٻوليءَ ۾ بيان ڪيو آهي.

انهيءَ کان پوءِ 1956ع ۾ سندري جو ٻيو ناول "پريت پراڻي ريت نرالي" "جيڪو اجنتا ساهت مالها" وارن شايع ڪيو. هن ناول جو موضوع ٻڻ عنوان وانگر انوکو آهي. پيار هڪ پراڻو ازلي ۽ عمر گير جذبو آهي. ۾ وقت بوقت روپ مٽائيندو رهي ٿو. انهي موضوع کي سندري تمام سلجهيل ۽ سهڻي طريقي سان پيش ڪيو آهي. انهيءَ کان سواءِ ڪردارن جو به موضوع سان لڳاءُ به نهي اچي ٿو. "نارائڻ" ۽ سرلا" ٻئي رجائي آهن ۽ سندن رجائيت نه ڪو جذباتي الهڙپڻو آهي ۽ نه ٺي وري مناجري ۾ ڏيکاريءَ واري نه ڪو اهي ٺهيل ٺڪيل (ريڊي ميڊ) ڪردارن جي سانچي مان نڪتل آهن جن جو ڏنڌو روزگار، انقلاب ۽ ترقي پسندي هوندي آهي. سڀئي ڪردار فطري سلجهيل حقيقت پسند ۽ متوازن ذهن جا مالڪ آهن. انهيءَ ڪري ناول جو موضوع ۽ ڪردارن جو به ان سان لاڳاپو ملبل رهي ٿو. هن ناول جي باري ۾ تنوير عباسي پنهنجي هيءَ راءِ ٿو پيس ڪري ته:

"هيءُ ناول سندريءَ جي بهترين تخليق آهي. هن ۾ ڪردارن جي نفسياتي ڪيفيتن جو چٽو ۽ باريڪ مطالعو پيش ڪيو ويو آهي. سڀئي ڪردار فطري سلجهيل حقيقت پسند ۽ متوازن Normal ذهن جا مالڪ آهن. انهيءَ ڪري ناول جو موضوع ۽ ڪردارن جو ان سان لاڳاپو رهي ٿو." (5)

هن ناول ۾ ٿي ڪردار پيش ڪيل آهن ۽ ٽنهي ڪردارن جي نفسياتي

ڪيفيتن جو ڇنو ۽ باريڪ مطالعو ڪيو ويو آهي. "موتي" تعليم يافتہ پر بزدل نوجوان آهي جمنا هڪ ڳوٺائي پر مڙس جي وفادار عورت آهي ۽ "سرلا" تعليم يافتہ پر ڏاڍي سمجهہ واري ۽ همت واري ڇوڪري آهي. ناول جي هر هڪ واقعي ڏي ٽنهي جو ردعمل نرالو آهي. هر ڪردار جي واتان ساڳين واقعن کي مختلف نموني ۾ بيان ڪيو ويو آهي. انهيء ڪري ناول جي ٽيڪنيڪ ۾ دلچسپي سان گڏوگڏ انوکائي پڻ پيدا ٿي پئي آهي. مثلا: موتي جي شادي، جو واقعو موتي ۽ سرلا ٻنهي جي واتان بيان ڪرايو آهي ۽ سهڻي فنڪاري، سان موتي ان واقعي کي پنهنجي نقطہ نظر سان ڏسي ٿو ۽ ٻنهي جي سوچڻ ۽ محسوس ڪرڻ جي طريقي ۾ وڏو فرق آهي ۽ وري سندري، جو طريقو اهڙو آهي جو پڙهندڙ جي اڳيو ٻنهي جي شخصيت جون اندروني ڪيفيتون ابري اچن ٿيون ۽ ٻنهي سان همدردي پيدا ٿي وڃي ٿي. (6).

هن ناول جي ڪهاڻي هن ريت آهي تہ حيدرآباد نيشنل ڪاليج ۾ هڪ حسين سمجهدار ڇوڪري، کي هڪ ڇوڪرو پيار ڪري ٿو جنهنجو نئين زماني جي ڪن زنده دل جوانن وانگر شادي ۾ اعتبار ڪونهي. پر پوء زبردستي پنهنجي پيء جي دڙڪن ڪان ڊڄي هو هڪ ٻي پوري سوري (جهڙي تهڙي) ڇوڪري، سان شادي ڪري ڇڏي ٿو. ورهاڱي ڪان پوء بمبئي ۾ اها ڇوڪري (هيروئن) هڪ سلجهي. آزاد خيال جوان سان پيار ڪري ٿي ۽ پنهنجي پرائي پريمي کي وساري ڇڏي ٿي ۽ نئين پريميء سان شادي ڪرڻ چاهي ٿي. ايستائين "پريت پرائي ريت نرالي" بلاشڪ هئي جاڪاڻ تہ اڄ ڪلهہ جون عقلمند ڇوڪريون بيوفا پريميء سان وفادار ٿي ستي ساوتري ڪونہ ٿيون آهن پر پيو ڪو لائق ۽ سنو پريمي ڳولي سڻي زندگي گذاريندڻون آهن. پر جڏهن اهو پراڻو پريمي بمبئي ۾ اچي زال مرڻ جو ڪوڙو بهانو ڪري سندس گهر ۾ اچي رهي ٿو ۽ وري ڪوري وفاداري جتائڻ لڳي ٿو. تڏهن هوء ان ڪان ٽٽائڻ بدران رحم ۽ همدردي ڪندي رهي ٿي. هن سان ڳالهيون ٻوليون ڪرڻ ڪتاب پڙهڻ لاء ڏيڻ ۽ پڪنڪ وغيره تي سمند جي ڪناري وٺي وڃيس ٿي ۽ اهڙي طرح پنهنجي نئين پريمي کي ڇڏي هن سان هر هنڌ علي وڃي ٿي. شايد سندس پهرئين پريميء کي ڏسي دلي ڪشش وڌندي رهي ٿي. پر اهو دغاباز پريمي سائس شادي ڪرڻ چاهي ٿو پر هوء سورمي هن سان شادي ڪرڻ ڪان انڪار ڪري ٿي. اهڙي طرح هن ڪوڙي عاشق جو راز اوچتو فاش ٿوي

تہ ۽ ڏاڍو سرمندو ٿئي ٿو ۽ پڇتائي پڻ ٿو ۽پوءِ پنهنجي زال جمنا جنهن سان ڪوڙ ڪري جدي آئي ٿو ان وٽ واپس وڃي ٿو پر سندس زال جلدي ئي مري وڃي ٿي ۽ هن کي سخت سزا ملي ٿي.

هن ناول ۾ جمنا جو ڪردار تمام گهڻو سٺو ڏيکاريل آهي جمنا اها ڳوٺاڻي ڇوڪري آهي جنهن جي شادي موتيءَ سان ٿي سندس ذهني اوسر ۽ ذهني لاڙا موتيءَ جي معيار کان گهڻو گهٽ هئا. پر هوءَ مڙس جي خدمت ڪرڻ، انهيءَ جي پوڄا ڪرڻ عبادت سمجهندي هئي. هوءَ مڙس جي سڀني عملن کي حيرت ۽ تعجب سان ڏسندي رهندي هئي ۽ دل ئي دل ۾ سڙندي رهندي هئي ۽ سندس هر واقعي تي ردعمل اپوجهه ۽ بي گناهه ڇوڪريءَ وارو لڳندو آهي.

هن ناول جي ڪردارن مان هرهڪ جي اندروني نفسيات جو تمام گهرو مطالعو پيش ڪيو ويو آهي. سرلا جڏهن موتي کان مايوس ٿي، پنهنجي آفيس ۾ ڪنڌ ڪم ڪندڙ ناراڻ ڏي مائل ٿيڻ لڳي ٿي تہ اهڙين لڳي ٿو تہ ڄڻ هر واقعو فطري واقعو آهي.

سندري هن ناول ۾ پنهنجي ڪردارن تي جبر ڪرڻ بدران ڪين اهو اختيار ڏنو آهي تہ هو پنهنجي پنهنجي فطرت ۽ پنهنجي پنهنجي شخصيت مطابق هلن ۽ پوءِ ڪهاڻي ۽ پلاٽ پنهنجو پاڻ اڳتي وڌندا رهن ٿا.

هن ناول جي جائزي وٺڻ کان پوءِ انهيءَ نتيجي تي پهچون ٿا تہ سندري جي هن طبعزاد ناول ۾ ڪردار نگاري تمام عمدي نموني ۾ پيش ڪيل آهي. هي ناول پڻ زندگيءَ جي انهن حالتن سان واسطو رکي ٿو. جيڪي هر انسان کي ڪنهن نہ وقت زندگي ۾ پيش اچي سگهن ٿيون.

حوالا

(1) سندري اتم چنداڻي "آرسي ميگزين" انٽرويو ظفر حسن ۽ ولي رام ولڀ. آرسي پبليڪيشن حيدرآباد.

(2) ايضاً.

(3) سندري اتم چنداڻي "ڪرندڙ ديوارون" ناول مقدمو.

(4) تنوير عباسي تبصرو ناول "پريت پراڻي ريت نرالي" اجنتا ساهت مالها ڀارت.

(5) سندري اتم چنداڻي ناول "پريت پراڻي ريت نرالي" اجنتا ساهت مالها ڀارت.